

[telif makale]

Kur'an Dilinin Özellikleri

Şahin GÜVEN

doç. dr., erciyes üniversitesi ilahiyat fakültesi
{ sahin guven@erciyes.edu.tr }

ERUIFD

[2012 / 1, SAYI: 14, SAYFA: 7-20]

ÖZ

Bu çalışma, Allah'ın son elçi Hz. Muhammed (a.s.) vasıtasıyla insanlara ulaştırmış olduğu mesajlarını ihtiva eden Kur'an-ı Kerim'in dil özelliklerini konu edinmektedir. Ancak çalışmamız bu konuyu, Kur'an'ın nazil olduğu dil olan Arapçanın genel özellikleri ile vahyin öncelikli olarak bir hitap olması ve konuşma dilinin özelliklerini kullanması sebebiyle ilahi hitabın tabiatı ve din dilinin özellikleri bağlamında ele alıp işlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Hitap, Arapça, Din Dili, Kur'an Dili.



ABSTRACT

This study discuss the linguistic features of Quran containing the messages had been conveyed to people by way of last prophet Muhammed (pbuh). However our study approaches to this topic in the context of nature of divine address – because revelation is primarily an address and in which the features of spoken language were used – and traits of religious language, including general features of arabic language by which Quran was revealed.

Key Words: "Language," "address," "Arabic language," "religious language" and "Quranic language."

Giriş¹

Allah (c.c.)'ın beşer ile iletişimini gerçekleştirmek için seçtiği haberleşme araçlarından birisi de söz (kelâm)'dür.² Ancak her iki taraf da, yani hem bizzat Allah (c.c.) hem de insan, bu iletişimi gerçekleştirmek için “insan dili”ni kullanmaktadır.³

İnsan dili ise, sosyal bir olgu olarak, bir topluma mensup bireylerin anlaşma aracı olarak müşterek söz işaretlerini kullanmalarından meydana gelen bir sistemdir.⁴ Dolayısıyla meramını anlatmak isteyen toplumun bir üyesi, bu işaretler sistemine başvurmak zorunda kalır. Yoksa toplumun bireyleri arasındaki anlaşma gerçekleşmez. İşte Allah'ın insanlara gönderdiği vahiy, bu dil olgusu üzerine bina edilmiştir.⁵ Zira her toplumun kendine özgü bir dili vardır ve Allah da vahyini gönderirken o toplumun tedâvülde olan dilini kullanmıştır. Nitekim İbrâhim sûresinde şöyle denmektedir: “Biz her elçiyi, onlara açıklaması için kendi toplumunun diliyle gönderdik...”⁶ Zira maksadın gerçekleşebilmesi için inzâl edilen vahyin, hem peygamber, hem de toplum açısından anlaşılır olması gerekmektedir.⁷

Toplumlara gönderilen vahyin son halkasını oluşturan Kur'an bizzat kendisinin, 'Arapça bir dil'⁸ ve 'Peygamber'in konuştuğu dil'⁹ ile inzâl edildiğini haber vermektedir. Buradan hareketle bir kısım ulemâ Kur'an'ın, Arap dilini ebedileştiren ve onun medâr-ı iftiharını olan büyük bir eser olduğuna vurgu yapmıştır.¹⁰

¹ Bu makale, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu* (İstanbul–2005) isimli çalışmamızın ilgili bölümünün yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş halidir.

² Bkz: Bakara, 2/253; Nisâ, 4/164; Şûrâ, 42/51. Allah ile insan arasında iki tür haberleşme aracından bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki sözlü olanıdır. Buna göre her iki taraf da “insan dili”ni kullanarak meramını anlatır. İkincisi ise sözsüzdür; Allah tabiat âyetlerini kullanarak, insan da vücudunun hareket ve işaretlerini kullanarak meramını anlatır. (Bkz: Toshihiko Izutsu; *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev. Süleyman Ateş), İstanbul, Ts., s. 126.)

³ Bkz: Izutsu; *a.g.e.*, s. 126.

⁴ Bkz: Muharrem Ergin; *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1977, s. 1; Doğan Aksan; *Her Yönüyle Di Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara 1995, s. 55; Doğan Aksan; *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, Ankara 1978, s. 13; Özcan Başkan; *Bildirişim İnsan Dili ve Ötesi*, İstanbul 1988, s. 205; Agop Dilaçar; *Dil, Diller ve Dillilik*, Ankara 1968, s. 5. Ayrıca insan dili ile hayvanların iletişimi arasındaki farklılıklar için bkz: Süheyla Bayrav; *Yapısal Dilbilimi*, Ankara 1998, s. 14-16.

⁵ Bkz: Izutsu; *a.g.e.*, s. 174.

⁶ İbrâhim, 14/4. Bu durum, Nahl sûresinde de şöyle ifade edilmektedir: “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Zikr'i/Kur'an'ı indirdik.” (Nahl, 16/44.)

⁷ Bkz: M. Zeki Duman; *Vahiy Gerçeği*, Ankara 1997, s. 82.

⁸ Şûrâ, 42/7; Yusuf, 12/2; Rad, 13/37; Şuara, 26/195; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3 ve 44; Zuhuruf, 43/3.

⁹ Meryem, 19/97.

¹⁰ Bkz: Emin el-Hülî; *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, (Çev. Mevlüt Güngör), İstanbul 1995, s. 68; W. Montgomery Watt; *Kur'an'a Giriş*, (Çev. Süleyman Alkan), Ankara 1998, s. 101; İzzet Derveze; *Kur'anü'l-Mecîd –Kur'an'ın Anlamada Bir Yöntem Çalışması-*, (Çev. Vahdettin İnce), İstanbul 1997, s.127; Hâlid Abdurrahman el-Akk; *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduhû*, Beyrut 1994, s.137 vd.

1. Kur'an Dili Arapça

Allah Teâlâ son *Kitâb*'daki mesajlarını muhatap kitleye ulaştırmak için Arap dilini bir vasıta olarak belirlemiş ve bu dilin sınırları içerisinde göndermiştir. Her dil de doğal olarak içinde bulunduğu belirli bir çevrenin kültür ve hayat tarzını yansıtan bir özelliğe sahiptir. Buna göre Arap dili de, özellikle Kur'an'ın nâzil olduğu dönemdeki Hicaz bölgesinin dilsel ve kültürel özelliklerini ve o dönemde yaşanan hayat tarzını yansıtmaktadır. Dolayısıyla Kur'an kelimelerinin anlam çerçevesi de, büyük ölçüde o dönemin sosyo-kültürel şartları altında şekillenmiştir.¹¹ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Kur'an, mevcut Arap diline tamamen teslim olmak yerine, zaman zaman onun belli unsurlarına yeniden şekil verip dizayn ettiği de olmuştur. Dolayısıyla, sosyo-kültürel şartların vahyin anlam çerçevesinin oluşumundaki etkilerinin Şâri'nin müsaade ve uygun görmesi çerçevesinde olduğu gerçeğini de unutmamız gerekmektedir. Çünkü Şâri bu dilin kelimelerine zaman zaman yeni anlamlar da yüklemiştir.

Buna göre Kur'an'ı anlayıp açıklamanın öncelikli şartlarından birisi de, şüphesiz, Arapça'yı bütün özellikleriyle bilmektir. Zira Kur'an'ın dili, yalın ve birleşik ifadeleriyle, ıstılahlarıyla, üslubuyla, temsilleriyle, teşbihleriyle, istiareleriyle, mecazi ifadeleriyle, kısacası tüm özellikleriyle genel olarak peygamberimizin yaşadığı toplumun dilidir.¹² İlk dönemlerden başlayarak günümüze kadar yapılan tefsir çalışmalarında görülen genel karakter, Kur'an'ın öncelikli olarak dil çerçevesinde anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışıldığı gerçeğidir. Hatta tefsirde ilk tabakayı oluşturan müfessirlerin tamamı, sahip oldukları Arap dili açısından *Kur'an kelimelerini* incelemişlerdir, dolayısıyla bunların Kur'an yorumları da genelde dil yoğunluklu olmuştur.¹³ Nitekim Beyhâkî'nin naklettiğine göre İmam Mâlik şöyle demektedir: "Arap dilini bilmediği halde Kur'an'ı tefsir eden bir kimse bana getirilse, onu kesinlikle cezalandırırdım."¹⁴ Kur'an'ı anlamaya yönelik kişinin mutlaka Arapça'yı iyi bilmesi ve O'na öncelikle dilsel açıdan yaklaşması gerektiğini bildiren Şâtîbî (ö. 790 h.) de sözlerine şöyle devam etmektedir: "...Kur'an Arap diliyle indirilmiştir; O Arapça'dır ve onda hiçbir yabancı kelime yoktur. Bunun anlamı şudur: Kur'an, gerek seçilmiş kelimeleri gerekse anlamları ifade kullanan üslûp şekilleri açısından Arapların bildiği ve kullandığı bir dille inmiştir."¹⁵

¹¹ Düccane Cündioğlu; *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlam'ın Tarihi*, İstanbul 1997, s. 37.

¹² Ahmed Emin; *Fecrül-İslâm*, (Çev: Ahmet Serdaroğlu), Ankara 1976 s. 291 vd.; İzzet Derveze; *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (Çev. Mehmet Yolcu, İstanbul 1989, C. I. s. 43-50.

¹³ Bkz: J.J. G. Jansen; *Kur'an'a –Bilimsel, Filolojik, Pratik- Yaklaşımlar*, (Çev. Halilürrahman Açar), Ankara 1993, s.106-107; Celal Kırcı; *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, İstanbul Ts., s. 167-168. Halis Albayrak; *Tefsir Usûlü*, İstanbul 1998, s. 103. Nitekim tefsir müktesebatının ilk örneklerini bir araya getiren hadis kitaplarının "Kitâbu't-Tefsîr" bölümlerinde aktarılan bilgiler, genelde filolojik mâlumat ihtiva etmektedir. Bunun ilk ve en önemli delili Buhârî'nin Sahîh'idir. (Ayrıntılı bilgi için baz: M. Fuad Sezgin; *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 117 vd.)

¹⁴ Bkz: Akk; *Usûlü't-Tefsir*, s.137.

¹⁵ Ebû İshak İbrahim eş-Şâtîbî; *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şerîa*, (Abdullah Derrâz'ın Notlandırmasıyla), Kahire Ts., C. II s. 64-66. Kur'an'da yabancı kelimelerin (Garîbü'l-Kur'an) olup olmadığı

İbn Haldun ise, Kur'an'ın Arapların dili üzere ve belagat üsluplarına göre indirildiği, bu nedenle onların hepsinin Kur'an'ı anladıkları kanaatindedir.¹⁶ İbn Haldun'un özellikle *Arapların hepsinin Kur'an'ı anladıkları* ile ilgili görüşü, daha sonraki ilim adamlarınca tenkit edilmiş ve bunun tam olarak gerçeği yansıtmadığı ve aşırı bir genelleme olduğu ifade edilmiştir.¹⁷ Zira Arapların tamamı, Kur'an'da geçen tüm kelimelerin (özellikle de garîb olanların) anlamlarını ve onlardan neyin kastedildiğini anlama hususunda aynı seviyede değillerdi. Hatta önde gelen sahabilerden bir kısmı Kur'an'da geçen kelimelerden bazılarının tam olarak hangi anlama geldiğini bilmediklerini bizzat söylemişlerdir.¹⁸ Örneğin Hz. Ömer'in, ne anlama geldiğini bilmediğini söylediği rivâyet edilen “*ebben / عَبْرٌ*” kelimesi, kimi

hususunda farklı fikirler ileri sürülmüştür. (Bkz: Celâleddîn Abdurrahmân es-Suyûtî; *el-Mühezzeb fi mâ Vakaa fî'l-Kur'ani mine'l-Muarrab*, (Thk: Muhammed Altıncı), Beyrut 1995, s. 31-33; Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî; *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, (Takdim ve Talik: Mustafa el-Buğa), Beyrut 1993, C. I, s. 178 vd.) Kur'an'da Arapça'nın (ve hatta Kureyş lehçesinin) dışında hiçbir dil (ve lehçe)'in sözcüğünün bulunmadığını iddia edenler olmuştur. Örneğin İmam Şâfiî, Kur'an'da Arapça dışında hiçbir yabancı kelimenin bulunmadığını iddia etmektedir. (Bkz: Muhammed b. İdris eş-Şâfiî; *er-Risâle*, (Çev: Abdulkadir Şener ve İbrahim Çalışkan), Ankara 1996, s. 25 vd.; Suyûtî; *el-Mühezzeb*, s. 31.) Ancak, Arapların çevre ülkelerdeki topluluklarla ilişkilerinin bir sonucu olarak, köken itibarıyla Arapça olmayan bazı kelimelerin bu dile katıldığı ve bu kelimelerin hem anlam hem de yapı bakımından *Arapçalaştırıldığı* görüşü birçok alim tarafından genel kabul görmüştür. (Bkz: Muhammed b. Ali eş-Şevkânî; *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkiki İlmi'l-Usûl*, Beyrut 1995, s. 66; Şâtîbî; *el-Muvâfakât*, C. II, s. 375-376; Suyûtî; *el-Mühezzeb*, s.36; Watt; *Kur'an'a Giriş*, s.102-3.) Konu ile ilgili son dönemlerde yapılan en önemli çalışmalardan birisi de, Arthut Jeffery'nin “*The Foreign Vocabulary of The Quran*” isimli çalışmasıdır. Müellif Müslüman ilim adamlarının bu sorunu nasıl ele aldıklarını anlattıktan sonra, özel isimler hariç, Kur'an'da yabancı olarak kabul edilen yaklaşık 275 kadar kelime listesi sunmuştur. Jeffery, bunlardan 70 kadarı hariç diğerlerinin risalet asrından önceki Araplar tarafından kullanıldığını tespit etmiştir. (Bkz: Arthur Jeffery; *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Kahire 1937, s. 4-5.) Watt'a göre, bu 70 kadar kelime ile ilgili Kur'an öncesi döneme ait herhangi bir kayıt mevcut değilse de, bunların konuşma dilinde kullanılmış olmalarının mümkün olduğunu dile getirmektedir. (Bkz: Watt; *Kur'an'a Giriş*, s.103) Birçoğu kaybolan “Garîbu'l-Kur'an” ismini taşıyan eserlerin hicri ilk üç asırdaki sayılarının onlarca olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, ilk dönem ilim adamlarının bu konuya ne kadar değer attiklerini anlamış oluruz. Ancak hakkında bu kadar kitap yazılan bir konunun sadece Kur'an'daki yabancı orijinli kelimelerin tespiti ve anlamlandırılması olmadığını, bunlarla birlikte Araplar arasında yaygın bir şekilde kullanılmadığı için anlamları birçok insan tarafından bilinmeyen ve/veya Kureyş lehçesinin dışındaki lehçelerde kullanılan kelimeleri de kapsayan bir içeriğe sahip olduğunu, burada belirtmek gerekir. Kur'an'da Arapça'nın dışında hiçbir yabancı kelimenin bulunmadığı görüşünü benimseyen Ebû Ubeyde Mecâzu'l-Kur'an isimli eserinin girişinde, Kur'an'ın, Arap dilinde bulunan ancak nâdir ve anlamı herkesçe bilinmeyen kelimeleri kullandığını söylemektedir. (Bkz: Suyûtî; *el-Mühezzeb*, s. 32; Muhammed Âbid el-Câbirî; *Arap İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, (Çev. Burhan Köroğlu, Hasan Kacak, Ekrem Demirli), İstanbul 2000, s., 28)

¹⁶ Abdurrahman İbn Haldun; *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1986, s. 438.

¹⁷ Emin; *Fecrü'l-İslâm*, s. 292; Hüli; *Yeni bir Metod*, s.16; Jansen; *Yaklaşımlar*, s., 105; Sait Şimşek; *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya, s. 26.

¹⁸ Geniş bilgi ve verilen örnekler için bkz: Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi; *el-Burhân fi Ulâmi'l-Kur'ân*, (Tah. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşî, Cemal Hamdi ez-Zehabî, İbrâhim Abdullah el-Kürdî), Beyrut 1994, C. I, s. 289-295.

dilcilere göre çokanlamlı bir kelimedir.¹⁹ Meselâ İbnu's-Şecerî'ye göre, bu kelimenin birbirinden farklı iki anlamı vardır. Bunlardan ilki, sefere çıkmak için *hazırlanmak, hareket etmek* anlamıdır. Nitekim Arapların, “أَبَ الرَّجُلِ إِلَى سَيْفِهِ” ifadesinde, “kişinin, kılıcını çıkarmak için elini (kılıcına) götürmesi, hareket ettirmesi” kastedilmektedir.

İkincisi ise, Abese sûresinin ilgili âyetinde²⁰ kullanılan anlamıyla, “merâ, otlak” anlamıdır. Nitekim İbn Düreyd, kelimenin bu anlamıyla o dönemin Arapları tarafından kullanıldığını söylemiştir.²¹

Buna göre, o dönemde bazı kelimelerin farklı anlamlarının hiç duyulmamış olması veya Peygamberimizin çevresinin onlardan haberdar olmaması ihtimal dâhilindedir. Zira az veya çok, bazı bireylerin veya topluca bir kabilenin Kur'an'da yer alan bazı kelimelerin anlamını bilmemeleri, bazı tabirleri anlamamaları doğal bir durumdur.²²

Ancak bu durum, Kur'an'ın Arap dili ve Arapların konuşma üslûbuna göre indirildiği, tüm kelime ve ifadelerinin Arapça olduğu (ya köken itibarıyla ya da diğer dillerden alınarak Arapça'ya kazandırıldığı ve kullanım olarak Arapçalaştırıldığı) gerçeğini ortadan kaldırmaz.²³

Bu bilgiler ışığında Kur'an'ın, öncelikle nazil olduğu dil çerçevesinde anlaşılması ve yorumlanması gerektiğini söyleyebiliriz. Zira Kur'an'ın dili açısından bakıldığında, Arapça'nın onaylamadığı bir anlam ve yorum, gerçekte Kur'an'ın muhtevasının da onaylamadığı bir anlam ve yorumdur. Çünkü o, nâzil olduğu zaman ve mekân diliminin Arapçasını kullanmıştır. Bu bakımdan, Kur'an'ı anlamaktan her söz edişimizde, kendimizi, ister istemez Murâd-ı İlâhî'yi *dilin* sınırları /imkânları içerisinde anlamaktan söz ediyor bir halde bulmamız kadar tabii bir şey olamaz; zira Kur'an'ı anlamak demek, bir dil'i (lisan'ı), dil'de, dil'le ifade edilmiş bir sözü (kelâm'ı) anlamak demektir.²⁴

Zira Kur'an bizatihi dilsel bir metindir, dille alakalıdır; dolayısıyla Kur'an'ı anlamak veya yorumlamak; bir kelâm'ı, bir söz'ü, bir lisanda dile gelmiş bir ifadeyi (dilsel bir metni) anlamak ve yorumlamak demektir.²⁵

¹⁹ Bkz: Ebû's-Saâdet Hibetullah b. Ali b. Muhammed b. Ali el-Hasenî İbnu's-Şecerî; *Mâ İttefaka Lafzuhû ve İhtelefe Mâ'nâhu*, (Thk: Ahmed Hasen Besc), Beyrut 1996, s. 13.

²⁰ Bkz: Abese, 80/31.

²¹ Bkz: İbnu's-Şecerî; *a.g.e.*, s. 13. İhtimaldir ki Hz. Ömer (r.a.), kelimenin sadece bir anlamını biliyordu ve o anlam da âyetteki kullanım anlamıyla uyum sağlamıyordu. İşte bu sebepten dolayı da, kullanım ortamında kelimenin hangi anlama delâlet ettiğini tam olarak bilmediğini dile getirmekteydi.

²² Bkz: Derveze; *Kur'anü'l-Mecîd*, s.133-134.

²³ Emin; *a.g.e.*, s., 291-292; Derveze; *a.g.e.*, s., 133-135.

²⁴ Cündioğlu; *Anlam'ın Tarihi*, s. 16-17; Düccane Cündioğlu; *Anlamın Buharlaştırılması ve Kur'an – Hermenötik Bir Deneyim II-*, İstanbul 1995, s. 47.

²⁵ Düccane Cündioğlu; *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı –Hermenötik Bir Deneyim-*, İstanbul 1995, s. 18.

2. İlâhî Bir Hitap Olarak Kur'ân

Kur'an'ı Kerîm, yirmi üç yıllık bir zaman diliminde ve peyderpey nazil olmuş²⁶ ve Allah Resûlü (a.s.)'nün dilinden okunmuştur.²⁷ Dolayısıyla Kur'an, bizlerin bugünkü anladığı anlamda bir *kitap* değil, bir *hitap* idi. Yani 'yazılı bir *metin*' değil, 'sözlü bir ifade'ydi. Ancak daha sonra kayda, yazıya geçirildi ve yazılı bir metin halini alarak *mushaf* oldu. İşte bu açıdan bakıldığında, Kur'an'ın ne kronolojik, ne sistematik ve ne de konularına göre tertip edilmiş olduğunu görürüz.²⁸

Kur'an, genel olarak konuşma dilinin ifade biçimini kullanmıştır. Dolayısıyla sözlü ve yazılı anlatımda kullanılan üslûp farklılıkları göz önünde bulundurulmadan, bunun da ötesinde İlâhî Hitâb'ın şu andaki verili durumu olan yazılı metin şeklini esas alarak girişilecek bir anlama ve yorumlama faaliyetinin, daha işin başında iken yanlış bir yola girdiği görülecektir. Zira yazılı söylemde anlam dilin kendisinde yoğunlaşırken, sözlü söylemde anlam, sözün tabîî bağlamından doğmaktadır.²⁹

Söz'ün yazı'ya üstün olduğu Hz. Peygamber dönemi Arap toplumunda, Kur'an'ın sözlü (şifâhî) metin formunun yalnızca 'söylenmek istenen şey'i aktaran bir söz dizimi, söylem veya konuşma eyleminden ibaret olmadığı açıktır. Zira şifâhî metin olarak Kur'an, mevcut olayları yorumlamakta veya mevcut durumlar arasındaki bağlantıyı yeni bir perspektiften hareketle inşa etmektedir. Bu yönüyle o, sadece olaylar arasındaki bağlantıları açığa çıkaran *temsili* veya *bilimsel* ifadenin ötesinde insanları yeni bir tavır ve tutum takınmaya zorlayan, farklı eylem tarzlarına yönlendiren ve özellikle de kendisine inananları *etkileyen* bir metindir.³⁰

Aslında Kur'an'ı yalın dil olgusuyla ele alıp incelemek ve onu anlamaya çalışmak, bazen onun anlatmak istediğini, maksadını ve muradını tam olarak ortaya koymak mümkün olmayabilir. Dolayısıyla onun ifade biçimi ve üslûp özellikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Zira Kur'an, kendisiyle nâzil olduğu Arap dilini kullanmakla birlikte, bu dilin kelimelerine yeni yeni anlamlar yüklemiş ve yeni anlamların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sebeple, Kur'an'ın kullandığı kelime, deyim vs.'den birçoğunu anlamak için salt Arap dilini bilmek de yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın oluşturduğu kavramsal çerçeve ve semantik

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: M. Zeki Duman; *Nüzûlünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Ankara 1996, s. 52-59; Celal Kırca; *Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzûlü*, (Kur'an ve İnsan isimli eserin içinde), İstanbul 1996, s. 274-275; Roland Meynet (ve diğerleri); *Méthode Rhétorique et Herméneutique*, Beyrut 1986, s. 26-27.

²⁷ Bkz: Alak, 96/1 ve 3; İsrâ, 17/106; A'raf, 204; Lokman, 7. Özellikle İsrâ sûresinin ilgili âyeti bağlamında getirilen yorumlar için bkz: Duman; *Kur'an ve Müslümanlar*, s. 60-61. Ayrıca Kur'an'ın *işitilen* ve *dinlenen* bir şey olduğunu ifade eden âyetler için bkz: Mâide, 83; En'âm, 25; Enbiyâ, 2.

²⁸ Bkz: Ömer Özsoy; *Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu*, Kur'an Sempozyumu II (4-5 Kasım 1995), Ankara 1996, s.264.

²⁹ Bkz. Walter Ong; *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojikleşmesi*, (Çev. Sema Postalcioglu Banon), İstanbul 1995, s. 122.

³⁰ Bkz: Burhanettin Tatar; *Kur'an'ı Yorumlama Sorunu*, (Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu, Van 2001, ss. 493-508, s. 496.

alan dikkate alınmaksızın, sadece Arapçanın genel özellikleriyle anlaşılmaya çalışılması, onun doğru anlaşılma şansını da yitirmiş olacaktır.³¹

Bu açıdan bakıldığında, bir kısım düşünürler tarafından, dînî metinlerin dilinin, ifade tarzı ve üslûp özellikleri bakımından günlük dilden farklı bir yapıya sahip olduğu düşüncesi dile getirilmektedir. Bu sebeple biz de burada, *din dili* ve onun ifade biçimi ile ilgili genel bilgiler ışığında Kur'an dilinin üslûp özelliklerine temas etmek istiyoruz.

3. Din Dili Bakış Açısından Kur'ân Dilinin Genel Özellikleri

Aslında “din dili” ile “günlük dil” arasında bir farkın olup olmaması meselesi, bir bakıma, günlük hayat ile dinin ne kadar iç içe ya da kopuk olduğuyla ilgili bir meseledir. Örneğin günlük hayat ile iç içe olan ve ona şekil veren bir dinin dili, günlük dilden farklı olabilir mi? Olabilirse bile bu fark ne kadar olabilir? soruları akla gelmektedir. Ancak, günlük hayata hiç karışmayan, ondan kopmuş ve haftalık törenlere ya da sınırlı saat ve dakikalara –veya sadece kalplere- sıkıştırılıp hapsedilmiş bir dinin dili, elbette profan (din dışı) olarak yaşanan günlük hayatın dilinden farklı olacaktır.

Din dili ile genel olarak “Tanrı hakkındaki konuşmalar”³² ve “bizim nihâ mukadderatımıza ilişkin kanaatlerimizin dile getirildiği bir dil”³³ kastedilmektedir. Buna göre din dili, “çeşitli bakış açılarından iş gören, belli bir hayat ve düşünce tarzına dayalı kanaat, tutum ve gerçekliği ne olarak gördüğümüze ilişkin kavrayışlarımızın belli bir dilde, belli kurallar çerçevesindeki ifadesi”³⁴ olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada din dili ile ilgili şu iki hususun ön plana çıktığı görülmektedir: Birincisi, din dilinin muhtevasını değerlendirmeye yönelik bir faaliyet, dînî ifadelerin nesnel karşılıkları ve anlamlarının ne olduklarını belirlemelidir. İkincisi ise, din dilinin, kişinin temel tutum ve bakış açısını yansıttığını göz önünde bulundurmaktır. İşte bu durum, dînî ifadelerin mantıkî statüsünü belirlemede önemli bir ipucu sağlayacaktır.³⁵

Ancak burada şu hususu belirtmekte fayda görüyoruz: İnsan hayatını bir bütün olarak alan ve bu bütünü göz önünde bulundurarak insan hayatının farklı yönlerine atıfta bulunan ve onu düzenleyici bir niteliğe sahip olarak nâzil olan Kur'an dilini, bu tanımlamaların çerçevesini çizdiği “din dili”nin sınırları içerisinde görmenin bazı sakıncalarının olabileceği kanaatindeyiz. Zira din diline ait biraz önce aktardığımız tanımlar, genellikle, batılı düşünürlerin kendi dinlerinin dilleri ile ilgili değerlendirmelerini yansıtıyor görünmektedir. Ancak,

³¹ Bkz: İzutsu; *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 13 vd.

³² Bkz: Mehmet S. Aydın; *Din Felsefesi*, Ankara 1992, s. 112 vd.; Turan Koç; *Din Dili Kur'ân Dili*, (I. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumunda sunulan tebliğ), Ankara 1995, s. 278, ss. 278-288.

³³ Turan Koç; *Din Dili*, Kayseri 1985, s. 7. Ancak, “bilim dili”, “hukuk dili”... gibi müstakil bir “din dili”nin varlığından söz etmenin doğru olmadığını iddia edenler de bulunmaktadır. (Bkz: Aydın; *a.g.e.*, s. 112.)

³⁴ Koç; *Din Dili*, s. 17.

³⁵ Koç; *Din Dili*, s. 17. Din dilinin diğer dillerle olan benzerlikleri ve başkılıkları çerçevesinde, dînî ifadelerin mantıkî statüsü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Koç; *Din Dili*, s. 39 vd.

kanaatimizce, “din dili” bununla sınırlı olmak zorunda değildir. Kur’an’ın dili de bir din dili (İslâm dininin dili)dir; ama diğerleriyle tıpa tıpa aynı özellikleri taşıma gibi bir zorunluluğu da yoktur. Zira dinlerin farklılıkları, pekâla dillerine de yansiyabilir.

Kur’an dilini, tanımlanan şekliyle din dilinin sınırları içinde görmenin sakıncalardan birisi şudur: Eğer din dili, Tanrı hakkında konuşmalarımızı ve mukadderatımızla ilgili kanaatlerimizin dile getiriliş şeklini konu edinmekteyse - ki öyle tanımlanmaktadır-³⁶ bu dilin insan merkezli olduğunu ve insana ait konuşmaları /sözleri ele aldığını söylemek mümkündür; her ne kadar bunlardan bir kısmı da yine Tanrı merkezli olsa bile. Zira Batı’da Kutsal Kitapta dâhil tüm teoloji insan ürünü olduğu için, doğal olarak, “din dili” –ya da daha net bir ifadeyle Hıristiyan din dili- insan merkezli olmak durumundadır. Oysa Kur’an’ın dili, diğer semâvî kaynaklı kitaplar ve Hz. Peygamber’in hadislerinin aksine, *İlâhîlik* niteliği taşımaktadır. Her ne kadar Kur’an, Arap dilinin kelimelerini ve büyük ölçüde ifade özelliklerini kullanmış olsa da, nazım itibariyle ilâhi niteliklidir ve insanların telif ettikleri eserlerden farklı bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu ikisinin arasında nüansların olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerektiğini düşünmekteyiz. Fakat buradan, Kur’an dilinin, genel olarak din dilinin dışında ya da ondan tamamen ayrı bir şey olduğu sonucunu da çıkaramayız.

Bir diğer sakınca ise, işlenen konular arasındaki farklılıktır. Zira Kur’an, sadece Allah’tan, O’nun sıfatlarından, metafizik âlemden, kulların Allah karşısındaki tavır ve tutumlarından bahsetmemekte, bütün bunlarla birlikte, insandan, insanlar arası ilişkilerden, evrenden ve evren-insan ilişkisinden, hukuktan, siyasetten bahsetmektedir. Evet, bütün bunlardan bahsederken yine bir şekilde Mutlak Varlık’la irtibatlandırmaktadır; ancak bunların yukarıda tanımladığımız din dilinin işlediği konular arasına girmediği iddia edilebilir. Örneğin, insanın yaratılışından, anne karnında geçirdiği safhalardan bahseden âyetler, içerik itibariyle, din dilinin ilgi alanının dışında kaldığı, pekâlâ iddia edilebilir. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi, genel anlamdaki “din dili”nin konuları şu ya da bu dinin dilinin ele aldığı konularla sınırlı olmak zorunda değildir. Aksine, dinin konu edildiği ve hakkında bir şeyler söylediği her konu, din dilinin de konusu olabilir ve bu doğal olarak da böyle olur.

Konuyu bir başka şekilde ifade edecek olursak, meselâ “Kur’an’ın hemen her âyetinde onun öngördüğü ahlâki bağlama bir atf söz konusudur. Ancak, bu durum Kur’an’ın salt bir ahlâki dil kullandığı anlamına gelmez. Kur’an’ın kullandığı bir takım kozmolojik iddiaları, salt ahlâki ifadelermiş gibi alıp öyle değerlendirmek, bizi son derece yanlış sonuçlara götürür.”³⁷

³⁶ Bkz: Aydın; *Din Felsefesi*, s. 112; Koç; *Din Dili*, s. 7. Ancak, kanaatimizce, din dili bunlarla sınırlı olmak zorunda değildir.

³⁷ Koç; *Din Dili Kur’an Dili*, s. 282.

Aslında, din dili ile ilgili sorunların çok erken tarihlere kadar uzandığı görülmektedir.³⁸ Örneğin Hıristiyanlık ilâhiyat tarihinde, İsa'nın yaratılmış olup-olmadığı ile ilgili konular, temelde teolojik bir yapıya sahip olsalar bile, din dili çerçevesinde ortaya çıkan sorunlar olarak gözükmektedir. Aynı şekilde Kur'an'ın kullandığı ve Hadislerde kullanılan dil ile ilgili bazı sorunlarla da daha ilk dönemlerde karşılaşıldığı bilinmektedir.³⁹ Yüzyılımızda ise “*Mantıkçı Pozitivizm*” ya da “*Mantıksal Atomculuk*” olarak adlandırılan felsefi akımların etkisi ile *din dili* anlayışında çok önemli bir kriz ortaya çıkmıştır. A. J. Ayer gibi tanınmış filozofların, *mantıkî tahlil yöntemlerini* din diline uygulamaları ve bu konuda araştırma ilke ve kıstası olarak bilimsel araştırma ilkelerini kabul etmeleri, dini ifadenin saçma ve anlamsızlık alanına ait ifadelermiş gibi telakki edilmesi gerektiği şeklinde bir sonucun doğmasına neden olmuştur. Günümüzde ise durum, çok daha yeni ve farklı bir boyut kazanmış, tartışmalar doğrudan doğruya dinin kendisine yönelmiştir.⁴⁰

Din dili ile ilgili bu değerlendirmeler ışığında Kur'an'ın diline şöyle bir baktığımız zaman, onun sahip olduğu muhteva bakımından, genelde âhiretle ilgili bilgilere (uhrevî /eskatolojik)⁴¹ yer verdiği gibi, tecrübî (experiential) delillere de sık sık başvurduğu anlaşılmaktadır. İlâhilik özelliği taşıyan bir Kitap'ın gaybî konulardan bahsetmesi kaçınılmazdır. Örneğin Kur'an'da âhireti “Dünya hayatımızdan başka bir şey yoktur”⁴² diyerek şiddetle inkâr eden müşrik Arapların, inkâr ettikleri şeyin âhirette doğrulandığına şahit olduktan sonra pişmanlıklarını ifade eden sözlerine yer verilmiştir. Bu sözler âhiretle ilgili verilen bilgileri doğrulama amacına yönelik örneklerdir.⁴³ Yine dünyada iken inkâr edenlere âhirette, “Yalanlayıp durduğunuz işte budur”⁴⁴ denecektir. İnanmayan kişi orada bütün ayrıntılarıyla dünya hayatını hatırlayarak pişmanlığını dile getirecektir: “İşte o gün Cehennem (göz önüne) getirilip konacak; o gün insan (yaptığı ve yapmadığı her şeyi) hatırlayacak; ama bu hatırlamanın ne faydası olacak ona? O, ‘Âh, keşke (gelecek) hayatım için önceden bir hazırlık yapsaydım! diyecek.”⁴⁵

Bu arada Kur'an'ın bir kısım ifadelerinde tecrübî dile sıklıkla başvurduğunu da gözlemlemekteyiz. Kur'an âlemdeki varlıklara, olgu ve gerçek olaylara

³⁸ En eski dil çalışmalarına baktığımızda, dinin itici bir güç olarak dil üzerindeki inceleme ve araştırmalarda etken rol oynadığı görülmektedir. Meselâ Eski Hint'te m. ö. 2000-1100 yılları arasındaki dil çalışmalarının, Vedâ'ların doğru okunup değerlendirilmesine yönelik olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. (Bkz: Aksan; *Anlambilim*, s. 16.)

³⁹ Bkz: Aydın; *Din Felsefesi*, s. 116; Mehmet Aydın; *Tanrı-Ahlak İlişkisi*, Ankara; 1991, s. 154.

⁴⁰ Koç; *Din Dili*, s. 1. Bugün için Batıdaki çağdaş din felsefesinin dini algılayış tarzlarındaki farklı görüşler için bkz: Koç; *Din Dili*, s. 4 vd.

⁴¹ Bkz: İzutsu; *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 111. Eskatoloji, insanın âkıbetine, ölümden sonraki hayatına ve dünyanın nihâi âkıbetine ilişkin dinî kuramdır. (Bkz: Ahmet Cevizci; *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 1996, s. 313.)

⁴² Câsiye, 45/24.

⁴³ Bkz: Ömer Faruk Yavuz; *Kur'an'da Sembolik Dil*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2002, s. 84 vd.

⁴⁴ Mutaffifîn, 83/17.

⁴⁵ Fecri, 89/23-24. Ayrıca bkz: Hakka, 69/25-26; Yâsîn, 36/26-27; Ne-be, 78/40; Furkan, 25/27-29.

dayanarak bilgi vermektedir. Örneğin Kur'an, kevnî delillerden 'kozmojik delil' yöntemini kullanmaktadır. "Âlem delili" olarak da isimlendirilebilecek olan "kozmojik delil", "kozmos"dan yani "âlemdeki düzen"den Allah'ın varlığına gitmeye çalışan bir delildir.⁴⁶

Şu halde, "eserden müessire intikâl ederek âlemin hâdis oluşundan onu meydana getiren bir muhdisin yani Allah'ın varlığına ulaştıran delil olarak tanımlanan hudûs delili" için de örnek gösterilen Hz. İbrahim'in, sırasıyla yıldız, ay'a ve güneşe bakarak "İşte benim Rabbim bu!" dediği, ancak hepsi de sırasıyla yok olunca, "Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım!..." dediği olayın anlatıldığı âyetlerde kevnî delilin kullanıldığını görmekteyiz.

Zira bu âyetlerde, doğmakta ve batmakta olan gök cisimlerinden bahsedilerek bunların gelip-geçicilik özelliğine dikkat çekilmekte ve gelip-geçici olan varlıkların Rab olamayacağı, gerçek Tanrı'nın gelip-geçici olmadığı ifade edilmektedir.⁴⁷

Aynı şekilde Kur'an bize, "İnkâr edenler, gökler ve yer birbirine yapışmış bir halde iken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi?"⁴⁸ derken, biz insanların araştırıp tecrübe ettiği bir konuya atıf yaparak tecrübî bir dile başvurmakta ve göklerle yerin bitişik olduğunu, sonra bir ilâhî iradeyle birbirinden ayrıldığını ve böylece göklerle yerin ayrı varlık alanları olarak oluştuğunu haber vermektedir.⁴⁹

Aslında insan dili, duyularla algılanabilen sıradan nesnelere yola çıkar. Oysa temel dini iddiaların çoğu, duyularla algılanamayan gerçekliklerle ilgilidir. "İşte bu yüzden, genel olarak din dilinde önemli bir yere sahip olan mecazlar, meseller, modeller, kıssalar ve yerinde kullanılmış sembolik dille olumsuz dilin, Kur'an dilinde de önemli bir yeri vardır. Bu bakımdan dille ilgili, dolaylı ya da dolaysız anlatım imkânlarının Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında kesinlikle göz önünde bulundurulmasında yarar vardır."⁵⁰

Bu açıdan bakıldığında, muhtevanın dil ile gösterilmesi, yani Kur'an dilinin muhtevasının anlamlandırılması açısından O, teşbih, tenzih, ve analogi mantığına

⁴⁶ Bkz: Aydın; *Din Felsefesi*, s. 41.

⁴⁷ Yavuz; *Kur'an'da Sembolik Dil*, s. 95.

⁴⁸ Enbiyâ, 21/30.

⁴⁹ Bkz: Celal Kırcı; "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 9, Temmuz-1998, ss. 34-60, s. 41.

⁵⁰ Koç; *Din Dili Kur'an Dili*, s. 284.

dayalı olarak işleyen ve teşbihî⁵¹, tenzihî⁵², temsili⁵³/sembolik⁵⁴ ve mecâzî⁵⁵ dil kuramlarından her biri ile ele alınarak bazı âyetlerinin yorumlanabilme özelliğine

⁵¹ Bir şeyi başka bir şeye benzetmek anlamına gelen *teşbih*, din dili ve teoloji söz konusu olduğunda, Tanrıyı insanlara benzetmek, benzer mümâsil saymak ya da mânevî varlıkları fiziksel varlıklar olarak, özellikle de insanbiçimci olarak tanımlamak, anlamına gelmektedir. (Bkz: Cevizci; *Felsefe Sözlüğü*, s. 63; Suat Yıldırım; *Kur'an'da Ulûhiyet*, İstanbul; 1987, s. 29) Doğrusu, Tanrı hakkında teşbihî bir dil kullanılıp kullanılmayacağı konusunda hem İslâm düşünce tarihinde, hem de Hıristiyan ve Yahudi düşünce tarihinde uzun tartışmalar olmuştur. (Bkz: Koç; *Din Dili*, s. 49 vd.; Nadim Macit; *Kur'an'ın İnsan-Biçimci Dili*, İstanbul 1996, s. 73 vd.; Mehmet Paçacı; *Kur'an'da Dil ve Varlık Alanları*, (Bilgi Vakfı II. Kur'an Sempozyumu), Ankara 1996, s. 125 vd. ss.121-132; Yavuz; *Kur'an'da Sembolik Dil*, s. 102-108.) Ancak şurası da açıktır ki, insanla ilgili olan ifadeleri, yani teşbihî dili kullanmaksızın Tanrı'dan söz etmek mümkün gözükmemektedir. (Bkz: Koç; *Din Dili Kur'an Dili*, s. 278-279; Hikmet Zeyveli; *Kur'an Dilinin Özellikleri*, Kur'an Sempozyumu II (4-5 Kasım 1995), Ankara 1996, s. 93.)

⁵² *Tenzihî dil*, tanrının sadece ve sadece olumsuz (selbî) nitelemelerle anlatılabileceğini, çünkü O'nun bambaşka (muhâlefetün li'l-Havâdis) olduğunu; dolayısıyla tabiî ve günlük dilden alınan kelimelerle O'nun hakkında olumlu bir cümle kurulmasının mümkün olmadığını iddia etmektedir. (Ayrıntılı bilgi ve konu ile ilgili tartışmalar için bkz: Koç; *Din Dili*, s. 52-64; Yavuz; *Kur'an'da Sembolik Dil*, s. 108-126.)

⁵³ *Teşbihî ve tenzihî dil* anlayışlarının Tanrı hakkındaki konuşmalarını aşırı bulanlar üçüncü bir dil kuramı geliştirmişlerdir. Burada temel soru şudur: Tanrı hakkında, hem O'nun aşkınlığının hakkını veren, hem de aynı zamanda bizim tecrübemize dayanan bir dil oluşturmak mümkün değil midir? İşte bu noktada dilin teolojik kullanımı ile ilgili mantık açısından güven arz eden bir başka iddialı görüş ortaya çıkmaktadır. Antropomorfizm ile agnostisizme karşı ciddi bir alternatif olarak ileri sürülen bu görüşe göre, tek anlamlılıkla çokanlamlılık arasında bir "kesişme alanı" söz konusudur ve dilin teolojik kullanımı dayanağı işte bu alanda bulmaktadır. Yani olağan tecrübenin ötesindeki aşkın varlığı anlatmak için, teoloji, bildiğimiz sıradan sözcükleri bir bakıma özel bir biçimde kullanmaktadır. Burada yapılması gereken iş, dilin dini ve teolojik bir biçimde kullanılışının dini olmayan kullanılışından nasıl türetildiğini göstermektedir. Bunun ilahiyat geleneğindeki yaygın şekli, terimin özgün anlamının Tanrı için kullanılması mümkün olmayan kısmını atmak, geri kalan kısmını ise teolojiye bırakmaktır. (Bkz: Koç; *Din Dili*, s. 66-67.) Sonuç olarak, hem Tanrı ve hem de yaratıklar hakkında ancak *temsili* olarak bir şeyler söyleyebiliriz. Dolayısıyla, din dili söz konusu olduğunda, sözcüklerimizi ne salt aynı anlamda ne de büsbütün farklı anlamda kullanıyoruz demektir. Çünkü biz Tanrıyı ancak tecrübelerimize dayalı olarak elde ettiğimiz ve yaratıklar hakkında kullanılan bir dille ifade edebiliriz. (Bkz: Koç; *Din Dili*, s. 72)

⁵⁴ *Temsili ve mecâzî dil* gibi analogi mantığına dayanan *sembolik dilde* ise, ya bir şeyin başka bir şeyin yerini tutması ya da iki şey arasındaki benzerlik ve ilişkiye dayalı olarak yapılan kıyaslama(analoji) vardır. Buradan hareketle sembol terimsel olarak, bir inancı ya da doktrini ifade etmek üzere yapılan özlü ifadeler anlamında kullanılmıştır. (Bkz: Yavuz; *a.g.t.*, s.157 vd. Ayrıca Kur'an dilinin sembolik örgüsü ile ilgili değerlendirmeler için bkz: Yavuz; *a.g.t.*, s. 176 vd.; Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Sembolik Anlatım*, (Çev: Sadık Kılıç), [İslâm'da Sembolik Dil isimli eserin içinde], İstanbul 1995, s. 217 vd.) Sembolik dilin, Tanrı hakkında konuşurken (özellikle aşırı) kullanımının getirdiği problemler dolayısıyla çokça eleştirilmiş olduğunu da görmekteyiz. (Bkz: Koç; *Din Dili*, s. 97 vd.)

⁵⁵ *Mecâzî dil*, dilin sınırları içerisinde kalarak ve ilişki, benzerlik unsurlarına dayanılarak bir şeyden söz ederken başka bir şeyin dile getirildiği konuşma tarzıdır. Buna göre mecâzî kullanımda dayanağı, sözcüklerin bütün semantik özellikleri ile konuşanların sahip olduğu birleştirici güç sağlar. (Bkz: Koç; *Din Dili*, s. 114-115.) Mecâzî dil anlayışını Kur'an'ın anlaşılması bağlamında hem Mu'tezile hem de Ehl-i Sünnet ekolleri, bir anlamda tenzihî dil altında kullanmışlardır. (Bkz: Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*; s.147-150)

sahip bir dil özelliği göstermektedir.⁵⁶ Sözü edilen dil kuramlarından teşbihî dil Müşebbihe, tenzihî dil Mu'tezile, selbî dil de filozoflar tarafından Kur'an'a uygulanmıştır. Analoji mantığına dayalı olarak işleyen temsilî dil ise, genellikle Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından Kur'an'a uygulanmış ve özellikle müteşâbih âyetler bu çerçevede yorumlanmıştır. Ancak Ehl-i Sünnet'in bazı durumlarda tenzih mantığına dayalı mecâzî bir dil kullandıkları da olmuştur. Dolayısıyla bu ayrımlar matematiksel bir kesinlik ifade etmemektedir. Örneğin Ehl-i Sünnet'in her âyeti temsilî bir dille yorumladığını söylemek doğru olmadığı gibi bu durum diğerleri için de geçerlidir. Neticede Kur'an'ı anlamlandırmada ortaya konulan bütün bu dil kuramları, büyük ölçüde kelâmcılar tarafından belirlenmiş ve Kur'an'ın muhtevasının büyük bir bölümü bu dil kuramları çerçevesinde tefsir edilmiştir. Dolayısıyla müfessirlerin bu alanda kullandıkları dil anlayışları da yine büyük ölçüde kelâmcılar tarafından belirlenmiştir.

Sonuç

Aslında Kur'an'ı tek bir dil düzeyinde anlamaya çalışmak, onun anlatmak istediği esas maksadı anlamamızı bazen engelleyebilir. Örneğin Kur'an'ın sadece lafzını merkeze alarak onu literal okumaya tabi tutmak ve mantûkî anlamıyla sınırlandırmak, Kur'an'da bulunan diğer ifade şekillerinin anlatmak istediği şeyi anlamamızı engelleyici bir unsur olarak karşımıza çıkabilir. Oysa Kur'an dili, nâzil olduğu dönemin insanların edebî zevk ve anlayışlarına uygun olarak, muhataplarını etkilemek, düşüncüyü normal dilden daha canlı bir biçimde ifade etmek ve fikri daha duyarlı bir hale getirmek için, her dilde var olan söz sanatlarını, ifade tarzlarını içerisinde barındırmaktadır.

Özellikle Allah'ın sıfatları ile ilgili bilgilerin verildiği âyetlerdeki temsilî anlatımı göz ardı ederek, tıpkı *müşebbihe* ve *mücessimenin* yaptığı gibi, Allah'ın sıfatlarını yaratılmışların sıfatlarına benzetecek şekilde, lafzı merkeze alıp *zâhirî* okumaya tabi tutmak, bu âyetlerin ihtiva ettiği anlamı ve vermek istediği mesajı hiç anlamamaya veya yanlış anlamaya ya da en azından anlamını daraltmaya sebep olabilmektedir. Oysa bir metnin ve sözün *zâhirî* anlamda "ne dediği" kadar, hatta bazen ondan daha da önemlisi, onun "ne söylemek istediği"dir. Zira bir sözün söylemenin temel gerekçesi, onun söylenme amacı ve maksadını oluşturmaktadır.



⁵⁶ Bu dil kuramlarının ayrıntıları için bkz: Koç, *Din Dili*, s. 49 vd. Sözü edilen kuramların Kur'an dili açısından değerlendirilmeleri için bkz: Yavuz; *Kur'an'da Sembolik Dil*, s. 91 vd.

KAYNAKÇA

- Akk**, Hâlid Abdurrahman; *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduhû*, Beyrut 1994.
- Aksan**, Doğan; *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, Ankara 1978.
- ; *Her Yönüyle Di Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara 1995.
- Albayrak**, Halis; *Tefsir Usûlü*, İstanbul 1998.
- Aydın**, Mehmet S.; *Din Felsefesi*, Ankara 1992.
- Aydın**, Mehmet; *Tanrı-Ahlak İlişkisi*, Ankara; 1991.
- Başkan**, Özcan; *Bildirişim İnsan Dili ve Ötesi*, İstanbul 1988.
- Bayrav**, Süheyla; *Yapısal Dilbilimi*, Ankara 1998.
- Câbirî**, Muhammed Âbid; *Arap İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, (Çev. Burhan Köroğlu, Hasan Kacak, Ekrem Demirli), İstanbul 2000.
- Cevizci**, Ahmet; *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 1996.
- Cündioğlu**, Dücan; *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlam'ın Tarihi*, İstanbul 1997.
- ; *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an –Hermenötik Bir Deneyim II-*, İstanbul 1995.
- ; *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı –Hermenötik Bir Deneyim-*, İstanbul 1995.
- Derveze**, İzzet; *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (Çev. Mehmet Yolcu, İstanbul 1989.
- ; *Kur'anü'l-Mecîd –Kur'an'ı Anlamada Bir Yöntem Çalışması-*, (Çev. Vahdettin İnce), İstanbul 1997.
- Dilaçar**, Agop; *Dil, Diller ve Dilcilik*, Ankara 1968.
- Duman**, M. Zeki; *Nüzûlünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Ankara 1996.
- ; *Vahiy Gerçeği*, Ankara 1997.
- Emin**, Ahmed; *Fecrül-İslâm*, (Çev: Ahmet Serdaroğlu), Ankara 1976.
- Ergin**, Muharrem; *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1977.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslâm'da Sembolik Anlatım*, (Çev: Sadık Kılıç), [İslâm'da Sembolik Dil isimli eserin içinde], İstanbul 1995.
- Hûlî**, Emin; *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, (Çev. Mevlüt Güngör), İstanbul 1995.
- Izutsu**, Toshihiko; *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev. Süleyman Ateş), İstanbul, Ts.
- İbn Haldun**, Abdurrahman; *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1986.
- İbnu's-Şecerî**, Ebû's-Saâdet Hibetullah b. Ali b. Muhammed b. Ali el-Hasenî İ; *Mâ İttefaka Lafzuhû ve İhtelege Mâ'nâhu*, (Thk: Ahmed Hasen Besc), Beyrut 1996.
- Jansen**, J.J. G.; *Kur'an'a –Bilimsel, Filolojik, Pratik- Yaklaşımlar*, (Çev. Halilürrahman Açar), Ankara 1993.

- Jeffery**, Atrhur; *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Kahire 1937.
- Kırca**, Celal; "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 9, Temmuz-1998.
- ; *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, İstanbul Ts.
- ; *Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzûlü*, (Kur'an ve İnsan isimli eserin içinde), İstanbul 1996.
- Koç**, Turan; *Din Dili*, Kayseri 1985.
- ; *Din Dili Kur'ân Dili*, (I. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumunda sunulan tebliğ), Ankara 1995.
- Macit**, Nadim; *Kur'an'ın İnsan-Biçimci Dili*, İstanbul 1996.
- Meynet**, Roland (ve diğerleri); *Méthode Rhétorique et Herméneutique*, Beyrut 1986.
- Ong**, Walter; *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojikleşmesi*, (Çev. Sema Postalcioğlu Banon), İstanbul 1995.
- Özsoy**, Ömer; *Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu*, Kur'an Sempozyumu II (4-5 Kasım 1995), Ankara 1996.
- Paçacı**, Mehmet; *Kur'an'da Dil ve Varlık Alanları*, (Bilgi Vakfı II. Kur'an Sempozyumu), Ankara 1996.
- Sezgin**, M. Fuad; *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956.
- Suyûtî**, Celâleddîn Abdurrahman; *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (Takdim ve Talik: Mustafa el-Buğa), Beyrut 1993.
- ; *el-Mühezzeb fî mâ Vakaa fî'l-Kur'ani mine'l-Muarrab*, (Thk: Muhammed Altıncı), Beyrut 1995.
- Şâfî**, Muhammed b. İdris; *er-Risâle*, (Çev: Abdulkadir Şener ve İbrahim Çalışkan), Ankara 1996.
- Şâtıbî**, Ebû İshak İbrahim; , *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa*, (Abdullah Derrâz'ın Notlandırmasıyla), Kahire Ts.
- Şevkânî**, Muhammed b. Ali; *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkîki İlmî'l-Usûl*, Beyrut 1995.
- Şimşek**, Sait; *Günümüz Tefsir Problemleri*, Konya Ts.
- Tatar**, Burhanettin; *Kur'an'ı Yorumlama Sorunu*, (Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, Van 2001.
- Watt**, W. Montgomery; *Kur'an'a Giriş*, (Çev. Süleyman Alkan), Ankara 1998.
- Yavuz**, Ömer Faruk; *Kur'an'da Sembolik Dil*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2002.
- Yıldırım**, Suat; *Kur'an'da Ulûhiyet*, İstanbul; 1987.
- Zerkeşi**, Bedreddin Muhammed b. Abdullah; *el-Burhân fî Ulâmi'l-Kur'ân*, (Tah. Yusyf Abdurrahman el-Mar'aşlı, Cemal Hamdi ez-Zehebî, İbrâhim Abdullah el-Kürdî), Beyrut 1994.
- Zeyveli**, Hikmet; *Kur'an Dilinin Özellikleri*, Kur'an Sempozyumu II (4-5 Kasım 1995), Ankara 1996.